

**EBÛ MANSÛR
EL-MÂTÛRÎDÎ'YE GÖRE
İSLAM DIŞI DİNLER**

Dr. Recep ÖNAL

EBÛ MANSÛR EL-MÂTÛRÎDÎ'YE GÖRE
İSLAM DIŞI DİNLER

Dr. Recep ÖNAL

Emin Yayınları 131

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler
Dr. Recep ÖNAL

1. Basım: Bursa 2013

© Bütün yayın hakları Emin Yayınlarına aittir.

Kapak
Emin ÖZDAMAR

Baskı
Stüdyo Star Ajans Matbaacılık Ltd. Şti
Nilüfer Ticaret Merkezi Bursa

EMİN YAYINLARI
Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2
Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569
Nilüfer/BURSA
www.eminyayinlari.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler
Recep ÖNAL
1. Mâtürîdî 2. Dinler Tarih 3. Din
ISBN: 978-605-4487-61-5
Sertifika No: 21217

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ.....	11
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM İMAM MÂTÜRÎDÎ VE YAŞADIĞI DÖNEM

I. MÂRÛRÎDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	17
A. Hocaları ve Talebeleri	20
B. Eserleri	23
1. Kitâbü't-Tevhîd.....	24
2. Te'vilâtü'l-Kur'an	29
II. MÂTÜRÎDÎ'NİN KELÂM İLMİNDEKİ YERİ	33
III. YAŞADIĞI DÖNEMDEKİ SİYASÎ, SOSYAL, İLMÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE	57
A. Siyâsî ve Sosyal Çevre.....	57
B. İlmî ve Kültürel Çevre	61
IV. MÂTÜRÎDÎ DÖNEMİNDE MEVCUT İSLÂM DIŞI DİNÎ VE FELSEFÎ AKIMLAR	68

İKİNCİ BÖLÜM MÂTÜRÎDÎ'NİN EHL-İ KİTABA BAKIŞI

I. MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE DİN	73
A. Mâtürîdî'ye Göre Din, Şeriat ve Millet Kavramları	73
B. Mâtürîdî'ye Göre Din, Şeriat ve Nesh İlişkisi.....	77
C. Mâtürîdî'ye Göre Hak Din-İslam İlişkisi	84
II. MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE EHL-İ KİTAP	93
A. Ehl-i Kitap Kavramı	93
B. Ehl-i Kitabın Kurtuluşu Meselesi.....	106
C. Ehl-i Kitap ve Diğer Din Mensupları ile Kurulabilecek Dinî ve Dünyevî Münasebetler.....	116
III. MÂTÜRÎDÎ'NİN YAHUDİLİK ELEŞTİRİSİ VE TARTIŞMA KONULARI.....	142
A. Ulûhiyet İnançları.....	143
1. Allah'a Oğul İsnadında Bulunulması	145
2. Din Adamlarının Rab Edinilmesi	154
3. Allah Hakkında Uygunsuz Konuşmaları.....	157
B. Nübüvvet İnançları.....	163
1. Peygamberlerine Ulûhiyet Atfetmeleri	163
2. Peygamberlerin Bir Kısımına İman Edip Bir Kısımını İnkâr Etmeleri.....	163
3. Peygambere İnanmamak İçin Bahaneler İleri Sürmeleri..	173
4. Peygamberlere Yönelik İftira ve Saygısızlıkları	179
5. Peygamber Öldürmeleri	182
6. Hz. Muhammed'in Nübüvvetine Yaklaşımları.....	185
C. Ahiret İnançları	212
D. Kutsal Kitap İnançları	224
1. Kutsal Kitaplara Karşı Tutumları.....	228
2. Tevrat'ın Tahrif Edilmesi.....	233

E. Yahudi Şeriatının Nesh Edilmesi	258
F. Yahudilerin Seçilmişlik/Üstün Irk Anlayışı	263
IV. MÂTÜRÎDÎ'NİN HİRİSTİYANLIK ELEŞTİRİSİ VE	
TARTIŞMA KONULARI.....	271
A. Ulûhiyet İnançları.....	275
1. Teslis Doktrini ve Tenkidi	276
a. Hz. İsa'nın Ulûhiyeti/Tanrısallığı	283
b. Hz. İsa'nın Mûcizeleri ve Mesihliğine (İlahlığa) Delaleti ...	311
c. Kutsal Ruh'un Ulûhiyeti	319
2. Din Adamlarının Rab Edinilmesi ve Ruhbanlık İnanç	323
B. Nübüvvet İnançları.....	325
1. Peygamberlerine Ulûhiyet Atfetmeleri	326
2. Peygamberlerin Bir Kısımına İman Edip Bir Kısımını	
İnkâr Etmeleri.....	326
3. Hz. Muhammed'in Nübüvvetine Yaklaşımları.....	330
C. Hz. İsa'nın Akibeti Etrafında Oluşan İnanç ve	
Görüşlerin Tenkidi	334
1. Hz. İsa'nın Vefatı	335
2. Hz. İsa'nın Ref'i.....	339
3. Hz. İsa'nın Nüzûlü Meselesi	344
D. Ahiret İnançları.....	353
E. Kutsal Kitap İnançları.....	356
1. Kutsal Kitaplara Karşı Tutumları ve Tahrif	359

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÂTÜRÎDÎ'NİN EHL-İ KİTAP DIŞI

DİNLERE BAKIŞI

I. MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE SENEVİYYE.....	365
A. Seneviyye İle İlgili Tartışma Konuları	367

1. Seneviyye'nin Düalist Tanrı Anlayışları.....	368
2. Seneviyye'nin Kâinatın Oluşumu ve Mahiyetine Yönelik Görüşleri.....	394
3. Hayır ve Şerrin Mahiyeti'ne Yönelik Görüşleri.....	401
4. Hikmet ve Sefeh Anlayışları	409
B. Seneviyye Ekolleri ve Mâtürîdî'nin Eleştirisi	424
1. Mennâniyye (Mâneviyye/Maniheizm)	424
2. Deysâniyye	440
3. Merkûniyye (Marcionizm)	445
a. Merkûniyye'nin İkili Tanrı İnançları ve Aracı Unsur Görüşleri	448
b. Merkûniyye'nin Aracı Unsur Görüşlerine Yönelik Eleştirisi	450
c. Karışım (İmtizac)ın Mahiyetine Yönelik Eleştirisi	451
4. Mecûsîlik.....	452
a. Tanrı Anlayışları	457
b. Kâinatın Yaratılışı İle İlgili Görüşlerinin Eleştirisi	464
c. Mâtürîdî'nin Mecûsîlere Yönelik Diğer Eleştiri Konuları	467
II. MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE SÂBÎÎLİK.....	470
III. MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE SÜMENİYYE (BUDİZM).....	473
IV. MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE BERÂHİME (BRAHMANİZM).....	477
SONUÇ.....	481
KAYNAKÇA.....	495
İNDEKS.....	517

KISALTMALAR

- AÜİFD** : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜSBE : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Bk. : Bakınız.
c. : Cilt
CÜİFD : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Der. : Derleyen
DGBİTA : Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ansiklopedisi.
DÜİFD : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı.
Ed. : Editör.
FÜİFD : Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
GÜÇİFD : Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi.
H. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
HÜİFD : Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
Hız. : Hazırlayan
İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedi.
İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi.
İÜİFD : İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
KADER : Kalam Araştırmaları Dergisi.
M. : Miladî

10 *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler*

- MÜİFAV** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜSBE : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Nşr. : Neşreden.
OAKA : Orta Asya ve Kafkasya Dergisi.
OMÜİFD : Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi.
ss. : Sayfa sayısı.
sy. : Sayı
SDÜİFD : Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
UÜSBE : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
thk. : Tahkik eden.
trc. : Tercüme Eden
v. : Vefat
v. dğr. : ve diğerleri

ÖNSÖZ

Hicrî IV. yüzyılda Mâverâünnahir bölgesinde yaşayan ve İslâm dünyasındaki fikrî, itikadî ve ilmî gelişmelere önemli katkılarda bulunan İmam Mâtürîdî'nin yaşadığı bölge, çeşitli din, inanç, mezhep, felsefe, kültür ve medeniyetlerin kaynaştığı bir konuma sahiptir. Onun yaşadığı çağ ise, değişik görüşlerin, itikadî, felsefî ve siyasî mezhep ve akımların ortaya çıktığı, İslâm inancına hem dışarıdan hem içeriden zararlı ve yıkıcı düşüncelerin sokulduğu bir dönemdir. Böyle bir ortamda Mâtürîdî, bir taraftan İslâm inançlarını hedef alıp yıkmaya çalışan pek çok düalist ve inkârcı akımların görüşlerini ve iddialarını ele alıp çürütmeye çalışırken, bir taraftan da başta tevhid olmak üzere İslâm inanç esaslarını tespite, ispata ve savunmaya çalışmıştır.

Bu çalışmamızda, Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemi tasvir etmenin yanında esas itibarıyla onun diğer dinlere nasıl baktığını ortaya koymayı hedefledik. Ayrıca çalışmamızda, onun farklı inanç mensuplarıyla ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerinin tespitini de dahil ettik. Mâtürîdî'nin görüşleri bağlamında ortaya koyacağımız tespitlerin, özellikle dinlerarası diyalog tartışmalarının taraflarının nasıl bir yaklaşım sergilemeleri gerektiğine dair önemli ipuçları sunacağını düşünüyoruz. Bu sebeple araştırmamızın başlığını, "Mâtürîdî'ye Göre İslâm Dışı Dinler" olarak isimlendirdik.

Çalışmanın her safhasında ortak aklın katkıları olmuştur. Başta çalışma ortamının sağlanmasında desteklerini esirgemeyerek birçok fedakârlığa katlanma durumunda kalan eşim Sevilay Hanım'a ve kızım Elif Berra'ya, yetişmeme vesile olan kıymetli hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Recep ÖNAL

Şubat 2013

Drammen / Norveç